

UVODNA BESEDA

Obletnice zgodovinskih dogodkov tako v javnosti kot tudi v strokovnih krogih spodbujajo razmišljanja o tistih dogodkih. Tako smo se jeseni 2008 spominjali dogodkov izpred devetdesetih let. Spominjali smo se konca prve svetovne vojne, Države Slovencev, Hrvatov in Srbov ter Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Slednja je skupen spomin vseh narodov, ki so živeli v tej državi.

Za celoten jugoslovanski prostor velja, da ima z letom 1918 svojo lastno izkušnjo. V skupno državo so vstopali subjekti z različnim državnopravnim statusom in različno stopnjo gospodarske in kulturne razvitosti. Skupno jugoslovansko življenje se je končalo leta 1991, z razpadom države.

Tematika prve skupne države je ostala predmet raziskovanja v novonastalih državah. Razpad skupne države pa je povzročil veliko zarezov v sodelovanju med zgodovinopisji. Institucionalni okvirji so se prekinili in na mnogih področjih ostali prekinjeni desetletje in več. Edina oblika stikov med zgodovinopisji in zgodovinarji so bili stiki zasebne narave med posamezniki, ki so sodelovali že pred razpadom oz. jih meddržavni nesporednosti niso ovirali. Tako je npr. Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani ohranjal stike s sorodnim oddelkom zagrebške Filozofske fakultete. Zgodovinarji iz nekdanje Jugoslavije so se srečevali, vendar je bilo to največkrat v okviru mednarodnih srečanj. Omenimo različno sodelovanje, recimo jim jugoslovanskih zgodovinarjev, pri mednarodnih projektih, povezanih s historiografijo in poučevanjem zgodovine, ki jih je organiziral Center for democracy and reconciliation in Southeast Europe iz Soluna. A kljub tem omejitvam v sodelovanju, so se informacije o delu historiografij širile po bivši skupni državi. Že preprost pogled v kataloge nacionalnih knjižnic nam pokaže, da so si stroke na različne načine prizadevale in uspele pridobivati knjige in periodične publikacije, ki so obravnavale teme, zanimive za vse, ki so nekoč živeli pod isto državno streho.

Pričujoča monografija o prvih letih Kraljevine SHS je skupek prispevkov z različnih področij raziskovanja zgodovine. Avtorji prispevkov so iz Srbije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Madžarske in Slovenije. Prispevke lahko razdelimo v nekaj sklopov. Najprej so tu prispevki, ki govorijo o vprašanih vsejugoslovanskih dimenzij v državnem smislu in nacionalnih dimenzijah. Prispevek Boža Repeta pojasnjuje slovensko razumevanje življenja v obeh Jugoslavijah. Kot pravi, smo Slovenci verjeli v Jugoslavijo in z njeno pomočjo po drugi svetovni vojni ubranili nacionalne meje. Na drugi strani pa smo z Jugoslavijo opravili v trenutku, ko zaradi mnogih okoliščin nismo več videli smisla živeti v njenem okvirju. Mile Bjelajac piše o vojski kot (ne)kohezivnem elementu države in pomembni instituciji, ki jo narodi lahko vidijo z različnimi očmi, tako v prvi kot drugi Jugoslaviji. Aleksandar Rastović in Uroš Šuvaković se sprašujeta o uspešnosti političnih strank v prvih letih Kraljevine SHS. Tu gre seveda za mnoge posebnosti, ki so rezultat politične kulture posameznih okolij in dejstva, da je bila novonastala država zelo raznolika v najrazličnejših kriterijih. Madžarska pravnica Márta Fazekas v svojem prispevku analizira različna stanja in razumevanja statusov avtonomij v Evropi novih meja. Evropa po prvi svetovni vojne prostor s povsem novim zemljevidom, z večjim številom novih držav v srednji in vzhodni Evropi, ki pa so bile v največji meri večnacionalne skupnosti. Sorodna tema je obravnavana tudi v prispevku Bojana Balkovca. Njegov prispevek prikazuje primerjave zamisli o upravni razdelitvi

države, kar v večnacionalni Kraljevini SHS ni bilo obrobna tema. Prej nasprotno, bila je pomemben element razprave o ureditvi nove skupne domovine. Podobnega vprašanja se dotika tudi Miroslav Stiplovšek. Stopnja in oblika avtonomije posameznih okolij ali skupnosti je v večnacionalnem okolju, kjer so etnične skupine različno močne in različno razvite, ob slabo razviti politični kulturi, lahko hitro vzrok za vročična stanja. Po letu 1991 je bilo vprašanje položajev posameznih narodov ob vstopanju v Kraljevino SHS in v njenem kasnejšem razvoju, privlačna tema (npr. Božo Goluža, Hrvatski narod u Kraljevini Jugoslaviji, Mostar, 2008; Ivo Goldstein, Hrvatska u Kraljevstvu SHS i u NDH (1918–1945) v *Historijski zbornik*, 56/57 (2003/2004); str. 157–164; Vladan Jovanović, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929: Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS*; Jovan Ž. Milosavljević, *Srpsko-hrvatski spor i neimari Jugoslavije*; *History of the Macedonian people*, Skopje 2008). Ranko Končar in Saša Marković pišeta o Vojvodini in njeni razcepljenosti med srbskimi in jugoslovanskimi opcijami. Vojvodinski položaj je še toliko bolj zanimiv, saj je bila nacionalno zelo mešana pokrajina, kot taka seveda tudi predmet razmišljanj izven domačega okolja. Madžarski pogled na nastajanje države južnih Slovanov prikazuje prispevek Arpada Hornyaka. Podoben pogled od zunaj predstavlja Borut Klabjan, ko predstavlja Masarykov pogled na oblikovanje meje Kraljevine SHS in Kraljevine Italije po prvi svetovni vojni. S češkim odnosom se srečujemo tudi v prispevku Jureta Gašpariča, ki predstavlja zanimive podrobnosti o delu češkega konzulata v Ljubljani v času do sprejetja Vidovdanske ustave.

Skupina prispevkov opisuje krajevne ali regionalne oz. nacionalne vidike dogodkov. Nov politični okvir, kakor ga je ustvarila združitev nekdanjih dežel Avstro-Ogrske in Kraljevine Srbije in Kraljevine Črne gore je v lokalnih okoljih odmeval na njim značilen način. Ivana Šubič v svojem prispevku prikazuje širok spekter odzivov, ki jih je izzvala nova država, in so bili popisani v zagrebškem tisku. Naslednji avtor je Željko Karaula, ki predstavlja dogajanje na območju Bjelovarja. Položaj nemške skupnosti v Sloveniji se je z razpadom monarhije povsem spremenil. Najpomembnejša sprememba je bila izguba prevladujočega političnega položaja. Gregor Jenuš opisuje razmere v nemški skupnosti na spodnjem Štajerskem.

Slovenska ljudska stranka je bila najpomembnejša politična stranke med Slovenci v prvi jugoslovanski državi. Kot stranka s katoliško orientacijo se je nemalokrat srečala tudi z vprašanji, kjer je bil pri odločanju pomemben ravno ta njen vidik. Na drugi strani je nekatera politična in socialna vprašanja ozko presojala po teh meril in nasprotovala nekaterim rešitvam, ki bi bile po njenem mnenju slabe a so lahko bile na drugi strani le običajno postopanje države, ki želi omejiti vpliv vere v politiki. Vprašanje kancelarparagrafa je bilo že eno takšnih vprašanj, ki ga predstavlja prispevek Jurija Perovška. Provokativen naslov o Koroščevem iskrenem jugoslovanstvu kliče k branju prispevka Bojana Godeše o nekaterih potezah Antona Korošca v poznih letih njegove politične aktivnosti. Rozina Švent predstavlja razmerja do nastajanja nove države, kakor so ga imeli slovenski izseljenci. prispevek je nastal na obsežnem gradivu rokopisnega gradiva dr. Draga Marušiča, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.

Gospodarski vidiki razvoja prve jugoslovanske države so bile zanimiva raziskovalna tema. Nova država ni bila namreč le nov politični okvir. Morda je bil v praksi za ljudi še pomembnejši nov gospodarski okvir, nov gospodarski prostor, ki je bil neznan, ponujal je nova razmišljanja in gospodarstvenike postavljal pred zanimive dileme. Žarko Lazarevič v svojem prispevku razmišlja o slovenskih dilemah ob vstopanju in kasneje ob vsakodnevnem življenju v novi državi. Nedvomno je slovensko gospodarstvo uspešno izkoriščalo nov gospodarski prostor, res pa je, da mu nekatere odločitve niso ustrezale. Pomembna gospodarska panoga je bilo kmetijstvo in v njegovem okviru je bilo zelo

pomembno vprašanje agrarne reforma oz. ureditev lastninskih odnosov (o tem npr. Bogdan Lekić, Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1918–1941; Beograd 2002). O spremembah lastniške strukture v Bosni in Hercegovini piše Izet Šabotić.

Politična in vojaška, morda še gospodarska zgodovina so bolj prisotni in poznani v družbi. Brez strahu pa bi lahko zapisali, da so dogajanja v družbeni nadstavbi pravzaprav tisti, ki so gonilna sila razvoja človeške družbe. v nekatere elemente te zgodovine nas popeljejo Branko Šuštar s prispevkom o slovenskih učiteljskih organizacijah in njihovem povezovanju v prvih letih kraljevine. V preteklosti je imel šport v družbi drugačno mesto, kot ga ima danes. To seveda ne pomeni, da športna zgodovina ni zanimiva, nabita z dogodki, vzponi in padci. Gotovo pa drži, da je bila javna odmevnost športa mnogo manjša kot je danes. Tomaž Pavlin popisuje zgodovino sokolskega gibanja. Časopisi so bili pred devetimi desetletji pomemben, bolj rečeno skoraj edini poročevalec, a hkrati tudi najpomembnejši ustvarjalec javnega mnenja. Časopisne karikature in ilustracije so javnosti nastavljale ogledalo, v katerem so se lahko videle svoje početje v dobrem in slabem. Damir Globočnik opisuje, kako je slovensko časopisje skozi ilustracije spremljalo razpadanje Avstro-Ogrske in združitev z južnimi brati v Kraljevino SHS.

Za nastanek monografije se moramo najprej zahvaliti avtorjem, ki so sodelovali s svojimi prispevki. Franci Čuden s podjetjem Medit d.o.o je člankom dal primerno obliko in izid tudi finančno podprl. Denarno sta izid podrla tudi Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Ljubljana, maj 2009

Bojan Balkovec